

Inleiding: Kleur in context. tussen zien en duiden

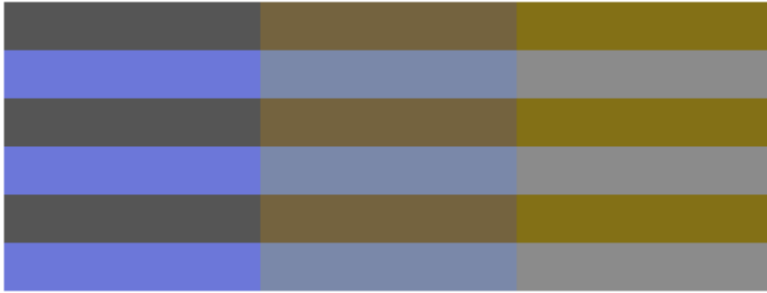
Sem van Atteveld, Faye Denen, Babs van Eijk, Jasper van der Meer & Annemarijn Zootjes

In 2015 stuurde Cecilia Bleasdale uit Lancashire een foto van een jurk naar haar dochter Grace. Ze was van plan om deze te dragen naar haar dochters bruiloft, aangezien ze de combinatie van blauw en zwart bijzonder vleiend vond. Grace had echter haar twijfels. Hoewel ze het kledingstuk erg mooi vond, wist ze niet goed wat zij ervan moest vinden dat haar eigen moeder een jurk zou dragen naar haar bruiloft die zij als wit met goud waarnam. Al snel raakten de twee in verwarring, aangezien zij het allebei over een andere kleurencombinatie hadden. Het delen van dit bedenkelijke gewaad op sociale media mondde uit in een wereldwijde hysterie, beter bekend als 'dressgate'. Nadat Grace de foto op Facebook had geplaatst om met haar vrienden te discussiëren over de kleur, besloot een van hen om de afbeelding op 26 februari 2015 op het sociale mediaplatform Tumblr te plaatsen: ook zij kwamen er onderling niet uit. Toen één van de grootste mediabedrijven, BuzzFeed, de foto's deelde, ging het bericht viraal.¹ De sociale mediawereld raakte verwickeld in een razende, zij het speelse, discussie.

Mensen op het internet splitsten zich grofweg op in twee kampen: team zwart-blauw en team wit-goud, hoewel er ook een aantal groepen ontstonden die de kleuren als iets 'ertussenin' waarnamen (zie afb. 1). De beschrijvingen liepen sterk uiteen. Zangeres Lady Gaga zag de jurk bijvoorbeeld als violet en zandkleurig, terwijl acteur David Duchovny deze als groenblauw (*teal*) waarnam. Ook kleuren als oranje en rood werden genoemd.² Sommige mensen, zoals actrice Lucy Hale, gaven zelfs aan op verschillende momenten verschillende kleuren te zien. En u? Welke kleuren ziet u wanneer u de jurk opzoekt?

¹ M. Devichand, '#TheDress couple: 'we were completely left out from the story'', *BBC*, 1 januari 2016. <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-35073088>, geraadpleegd 22 januari 2026.

² B. Conway, 'Why do we care about the colour of the dress?', *The Guardian*, 27 februari 2015. <https://web.archive.org/web/20170821125835/https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/27/colour-dress-optical-illusion-social-media>, geraadpleegd 24 januari 2026.

Afb. 1: De kleurpercepties van ‘the dress’ (2015). Bron foto: Wikimedia Commons,
https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:The_dress#/media/File:Dressgate_sample.PNG

Hoewel de jurk in werkelijkheid zwart met blauw is, legt professor Stephen Westland – hoofd van de afdeling Colour Science and Technology in Leeds – uit dat mensen die andere kleuren zien, niet per se ongelijk hebben. De uitzonderlijke lichtval in de foto zorgt er namelijk voor dat de jurk zeer verschillend kan worden waargenomen. Ook heeft de gebruikte terminologie een grote invloed gehad op de manier waarop mensen de kleuren omschreven.³ ‘Dressgate’ maakte zo een van de fundamentele relaties tussen mens en kleur zichtbaar: kleur wordt niet door iedereen op dezelfde manier waargenomen.

Waar deze relatie soms een simpele, louter beschrijvende vorm aanneemt – het gras is groen, de lucht is blauw, de zon is geel – zijn er tal van factoren die onze kleurwaarneming beïnvloeden. ‘Dressgate’ illustreert dat deze beleving weliswaar natuurkundig bepaald kan zijn, maar tegelijkertijd ook wordt gevormd door terminologie en associaties. Kleur functioneert daarmee niet uitsluitend als een visueel gegeven, maar ook als drager van betekenis. In de woorden van de nog altijd invloedrijke antropoloog Clifford Geertz (1926-2006), zijn symbolen immers tastbare formuleringen van ideeën:

³ ‘Optical illusion: Dress colour debate goes global’, *BBC*, 27 februari 2026. <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-highlands-islands-31656935>, geraadpleegd 24 januari 2026.

menselijke ervaringen die een concrete, zichtbare vorm hebben gekregen.⁴ Wie zich bijvoorbeeld rood indenkt, kan daarbij de associatie leggen met liefde of met een stopbord; terwijl groen juist vaak wordt geassocieerd met veiligheid of toestemming, zoals bij een verkeerslicht of een groen vinkje op een scherm.

Het zijn juist deze door de tijd heen zich ontwikkelende belevingen en associaties rond kleur die ten grondslag liggen aan deze editie van *Leidschrift*. In deze inleiding wordt het thema geïntroduceerd aan de hand van een beknopt overzicht van de historiografie van de kleurentheorie, waarna de stand van zaken van onderzoek binnen dit veld wordt gepresenteerd. Vervolgens worden enkele recent ontwikkelde invalshoeken verkend, die als leidraad kunnen dienen bij het lezen van de bijdragen in dit nummer. Daarbij staan de studie van het symbolisme van kleur en de zintuiglijke beleving ervan centraal. Met deze uiteenlopende bijdragen positioneert dit nummer zich nadrukkelijk binnen het groeiende onderzoeksveld van kleurgeschiedenis.

De turbulente kleurhistorie?

Het gebruik van kleur is altijd al een belangrijk onderdeel geweest in de geschiedenis van de mensheid. Nog voordat de eerste *Homo sapiens* op de aardbol rondliepen, maakten hun voorouders in Oost-Afrika tussen anderhalf en een miljoen jaar geleden al gebruik van oker om basalt rood te kleuren.⁵ Het gebruik van deze klei, die rood kleurt vanwege de aanwezigheid van ijzeroxide, verspreidde zich gedurende duizenden jaren onder mensachtigen, die hiermee de eerste rotstekeningen maakten. Tussen 250.000 en 200.000 v.Chr. bereikte dit vroege gebruik het huidige Nederland: in Maastricht-Belvédère zijn rode pigmenten aangetroffen die uit deze periode stammen.⁶

In de daaropvolgende eeuwen verwierf de mensheid de capaciteit om steeds meer verschillende kleuren te produceren. Rond 3300 v.Chr., toen langzaam het gebruik van het schrift zich verspreidde, werden ook de namen

⁴ C. Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York, NY 1973) 89-100; V.L. Marchenkov, 'The Continuing Relevance of Symbolist Thought: The Case of Clifford Greetz and Aleksei Losev', *The Slavic and East European Journal* 62.1 (2018) 77-92: 77-86.

⁵ D.E. Rosso, 'The First Uses of Colour: What Do We Know?', *Journal of Anthropological Sciences* 100 (2022) 45-69: 50.

⁶ N. Moloney en M.J. Shott, *Lithic Analysis at the Millennium* (Londen 2016) 25.

van deze kleuren voor het eerst genoteerd. Beschavingen zoals die van de Akkadiërs (2350-2150 v.Chr.) schreven hun eigen termen voor kleuren op, waarmee het verwijzen naar kleur in teksten een feit werd.⁷

De eerste theorieën en teksten die specifiek aan kleur waren gewijd, lieten echter nog geruime tijd op zich wachten. Zo is Pythagoras (ca. 570–495 v.Chr.) de vroegst bekende auteur die niet alleen kleuren benoemde, maar ook een poging deed om hun werking te verklaren. Volgens hem bestonden er vier ‘princiële’ kleuren waaruit alle andere kleuren gemengd konden worden, namelijk wit, zwart, blauw en rood. Pythagoras stelde daarnaast dat kleuren objectief zijn: het zijn eigenschappen van objecten die wij simpelweg kunnen waarnemen.⁸

Na deze initiële bijdrage ontwikkelde de kleurtheorie zich snel. Denkers als Empedocles (ca. 492-432 v.Chr.), Plato (ca. 427-347 v.Chr.) en Aristoteles (ca. 384-322 v.Chr.) stelden dat de manier waarop wij kleuren zien niet in de objecten zelf ligt besloten, maar wordt bepaald door wat zich in ons oog afspeelt.⁹ Hoewel deze ideeën een belangrijke verschuiving markeerden, ontbrak het nog aan een natuurwetenschappelijke verklaring voor de werking van kleur. Een dergelijke verklaring werd pas in de zeventiende eeuw geformuleerd door de Engelse wetenschapper Isaac Newton (1643-1727). Hij stelde dat kleur niet in objecten, maar in licht besloten ligt. Wit licht bestaat uit verschillende kleuren, en voorwerpen lijken gekleurd omdat zij bepaalde kleuren terugkaatsen.¹⁰ Hierdoor werd kleur vooral in een natuurwetenschappelijk kader geplaatst, terwijl de sociale dimensie van kleur bij deze wetenschappers nog nauwelijks een rol speelde.

Tegelijkertijd bleef het begrip ‘kleur’ onderwerp van discussie buiten de natuurwetenschap. De achttiende eeuw tekent zich af als een periode waarin kleur wordt bevochten door twee stemmen: de rationele wetenschap en de artistieke verbeelding. De verlichtingsfilosoof John Locke (1632-1704) betoogde dat kleur, vanwege haar zintuiglijke aard, verschilt van fysiek meetbare eigenschappen, zoals massa, vorm, beweging of aantal. Toch ondernamen zijn tijdgenoten tal van pogingen om kleur te ordenen en te systematiseren. De Duitse cartograaf Tobias Mayer (1723-1762) ontwikkelde bijvoorbeeld een piramidevormig kleurmodel, waarin relaties tussen kleuren

⁷ S. Thavapalan, *The Meaning of Color in Ancient Mesopotamia* (Leiden 2020) 21-36.

⁸ K.T.A. Halbertsma, *A History of the Theory of Colour* (Amsterdam, 1949) 6.

⁹ Thavapalan, *The Meaning of Color in Ancient Mesopotamia*, 1–5.

¹⁰ Isaac Newton, *A New Theory of Light and Colours* (Londen 1672) 1–9.

rationeel konden worden geordend.¹¹ In dezelfde periode verzamelde Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) materiaal voor zijn geschiedenis van kleur, waarin hij kleur benaderde als een zintuiglijke en emotionele ervaring. Goethe verzette zich expliciet tegen Newtons theorie en beschouwde kleuronderzoek als het domein van de intuïtieve waarneming, eerder dan dat van de natuurkunde.¹² Onze kennis over de werking van kleur is sindsdien aanzienlijk diepgaander en vollediger geworden. Zo kunnen we functionele eigenschappen van kleurstoffen en pigmenten identificeren en beschrijven, wat grote impact heeft gehad op onderzoek naar visuele culturen, dat wil zeggen de vormen waarin bepaalde samenlevingen zaken afbeelden.¹³ Met de opkomst van digitale technologieën kunnen deze nieuw ‘ontdekte’ kleuren – ongeveer zestien miljoen – in een oogwenk afgebeeld worden op een computerscherm.¹⁴ Het veld van kleurstudies is hierdoor eveneens sterk verbreed. De studie van kleur vormt daarmee ook een centraal thema binnen onder meer de kunstgeschiedenis, natuurkunde en scheikunde – disciplines waarin het gebruik, de werking en de productie van kleur uitgebreid zijn geanalyseerd.

De geschiedwetenschap, daarentegen, heeft onderzoek naar het fenomeen ‘kleur’ tot nu toe grotendeels links laten liggen. Recent publiceerde Neil Parkinson, hoofd van Archives & Collections aan het Royal College of Art (RCA) in Londen, zijn boek *The History of Colour* (2023) dat inzicht biedt in deze onderbelichte geschiedenis. In zijn eigen woorden betreft het een ‘book about books about colour’, waarin hij in verschillende hoofdstukken en essays de relatie tussen kleur, mens en bepaalde concepten – zoals ‘geloof’ of ‘voedsel’ – uiteenzet aan de hand van diverse voorbeelden. In zijn functie bij het RCA werkt Parkinson mee aan de ontwikkeling van de Colour Reference Library (CRL), een bibliotheek die beschikt over meer dan tweeduizend werken over kleur. Deze publicaties variëren sterk qua onderwerp en publicatiedatum, wat hem in staat stelt deze teksten toe te lichten in zijn eigen werk. Onderwerpen variëren van kleurensymboliek tot de geschiedenis van pigmenten, gepubliceerd van de zestiende tot de éérentwintigste eeuw.¹⁵

¹¹ J. Best, *Colour Design: Theories and Applications* (Cambridge 2012) 515.

¹² Ibidem, 516.

¹³ D. Kernell, *Colours and Colour Vision: An Introductory Survey* (Cambridge 2016) 2.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ N. Parkinson, *The History of Color: A Universe of Chromatic Phenomena* (Londen 2023) 7-9, 256.

Naast enkele gerichte essays over afzonderlijke aspecten van kleur schetst het boek tevens de geschiedenis van het gedachtegoed over kleur. Parkinson bespreekt bijvoorbeeld een werk uit de laat-negentiende eeuw, getiteld *The Wordless Book* (1860). Met uitzondering van de voor- en achterkant bevat dit boekje geen woorden. De inhoud bestaat uit acht gekleurde pagina's, twee pagina's per kleur, waarbij de gekozen kleuren – zwart, rood, wit en goud – verwijzen naar een corresponderende Bijbeltekst. Het idee was dat ook analfabeten op deze manier de boodschap zouden begrijpen, omdat de geassocieerde symboliek universeel werd geacht. Toen monniken dit boekje probeerden in te zetten in Oost-Azië, werden ze echter al snel met hun neus op de feiten gedrukt: anderen associëren rood niet vanzelfsprekend met het bloed van Jezus. Samen met enkele andere casussen haalt Parkinson dit voorbeeld aan om de (subjectieve) relatie tussen geloof en kleur aan te duiden.¹⁶

Hoewel Parkinson een groot aantal teksten behandelt in zijn werk en zo vele aspecten van de geschiedenis van kleur beschrijft, toont dit ook direct het problematische karakter ervan: Parkinsons boek functioneert als een overzichtswerk dat meer beschrijvend dan analyserend is. De aangehaalde casestudies kunnen weliswaar dienen als inspiratie voor toekomstig onderzoek, maar daarmee zijn de schapen nog niet over de dam. Het historiografisch debat blijft ook met deze toevoeging zeer karig van aard. Er zijn weinig diepgaande historiografische studies over onderwerpen die te maken hebben met kleur. Zoals ook Parkinson aantoont met zijn grote variëteit aan voorbeelden, valt er echter nog veel te ontdekken en te onderzoeken. De vraag is dan ook waarom dat zo is: waarom wordt er nog maar zeer sporadisch een licht geworpen op de verschillende historische dimensies van kleur?

De invloedrijke kleurhistoricus Michel Pastoureau biedt mogelijk een verklaring voor het feit dat historici tot op heden kleur zelden expliciet bespreken.¹⁷ Als een van de weinige historici die zich systematisch heeft toegelegd op de ontwikkeling van historische kleurstudies, stelt hij dat velen van hen moeite hebben om kleur als een historisch fenomeen op zichzelf te beschouwen. Deze houding vloeit volgens hem voort uit drie centrale problemen die de studie van kleur binnen de geschiedwetenschap domineren.

Het eerste probleem betreft de documentatie en preservatie van kleur. Wij nemen kleur immers anders waar dan mensen uit het verleden. Bovendien

¹⁶ Parkinson, *The History of Color*, 28-30.

¹⁷ M. Pastoureau, *Blue: The History of a Color* (Princeton, NJ en Oxford 2018) 8–9.

degraderen kleuren in de loop der tijd, een proces dat wordt versneld wanneer zij worden blootgesteld aan de elementen. Hierdoor wordt het vaststellen van de ‘daadwerkelijke’ kleur van objecten uiterst ingewikkeld. Restauraties kunnen deze problematiek verder compliceren: wanneer bijvoorbeeld een deel van een fresco wordt bijgewerkt, rijst de vraag of men nog wel met de oorspronkelijke kleur te maken heeft.

Naast de kleur zelf is er een bijkomende factor die vaak over het hoofd wordt gezien, namelijk het licht waarin een kleur wordt waargenomen. Het presenteren van een kleur onder lichtomstandigheden die sterk afwijken van de oorspronkelijke context kan leiden tot de perceptie van een volledig andere tint.¹⁸ Zo verschilt de elektrische verlichting die tegenwoordig de primaire lichtbron vormt in archeologische vindplaatsen en musea fundamenteel van de olielampen, fakkels en kaarsen waarmee objecten oorspronkelijk werden bekeken. Ook laat het koelere, blauwere licht van elektrische lampen kleuren aanzienlijk anders ogen dan het warme licht van de zon. Toegepast op ‘dressgate’ verklaart dit de uiteenlopende waarnemingen, waaraan het verschil in warme en koude verlichting ten grondslag ligt.

Bovendien wordt er volgens Pastoureau vaak onvoldoende aandacht besteed aan de documentatie van kleur. Het merendeel van de objectweergaven binnen de geschiedschrijving bestaat uit gravures of zwart-witfoto’s, media waarbij de oorspronkelijke kleurweergave verloren gaat. Zelfs na de introductie van kleurenfotografie bleven veel boeken en tijdschriften hun afbeeldingen in zwart-wit afdrukken, voornamelijk uit kostenoverwegingen. Moderne technologie biedt echter mogelijkheden om dit probleem gedeeltelijk op te lossen.¹⁹ Zoals ook voor dit nummer het geval is, maakt online publicatie het aanzienlijk eenvoudiger om afbeeldingen in kleur aan te bieden.

Een tweede probleem bij historisch onderzoek naar kleur is methodologisch van aard. Doordat dit veld relatief onderontwikkeld is, is er nog geen algemeen gangbare manier om kleur historisch te analyseren. Dit vloeit vooral voort uit de hoeveelheid factoren die binnen een specifieke casus in beschouwing kunnen worden genomen. Een studie naar kleur kan onder meer raken aan vraagstukken met betrekking tot natuurkunde,

¹⁸ A.R. Hanson, ‘What Is Colour?’, in: J. Best, *Colour Design* (Londen 2012) 4.

¹⁹ Pastoureau, *Blue*, 8-9.

scheikunde, materiële cultuur, productie, iconografie, ideologie en symbolische betekenis. Hierdoor rijst de vraag hoe deze analyse georganiseerd moet worden en of het überhaupt mogelijk is om bepaalde factoren buiten beschouwing te laten. Is het immers mogelijk om kleur in zijn volledigheid te onderzoeken wanneer een van deze aspecten wordt weggelaten? Daarnaast is het onduidelijk welke vragen over kleur primair gesteld dienen te worden en of hier sprake is van een hiërarchische ordening.²⁰

Het derde probleem betreft de epistemologie van kleugeschiedenis. Het is immers de vraag of het niet onjuist en wellicht zelfs onmogelijk is om moderne percepties en definities van kleur te projecteren op afbeeldingen, objecten en monumenten uit het verleden. Onze hedendaagse kennis en theorieën over kleur verschillen wezenlijk van die van vroegere samenlevingen. Waar wij tegenwoordig werken met concepten als primaire en secundaire kleuren of warme en koude kleuren, baseerde Pythagoras zijn kleurtheorie op zogenoemde ‘princiële kleuren’. De studie van kleur vereist daarom een diepgaand besef van historische context en tijdsgebondenheid.²¹

Betekenen deze moeilijkheden dan dat een gerichte kleurstudie tevergeefs is? Integendeel, zij pleiten juist voor het tegenovergestelde. Om oplossingen te vinden voor deze problematiek is meer gericht en systematisch onderzoek binnen het veld noodzakelijk. Alleen door dergelijke studies kunnen verfijndere interpretaties van kleur worden ontwikkeld, gebaseerd op documentatie en preservatie. Ook al is er nog geen ontwikkelde standaardmethodologie voor kleurstudies, dragen nieuwe onderzoeken bij aan de verdere ontwikkeling en structurering van het veld. Bovendien kan alleen door uitgebreid onderzoek een epistemologische maatstaaf voor kleurstudies worden geformuleerd. De bijdragen in dit nummer hopen hieraan dan ook een bescheiden bijdrage aan te kunnen leveren.

Symbolisme en de terminologie van kleur

Pythagoras’ opvatting van kleur als een objectief waarneembaar gegeven geldt inmiddels als een theorie van het verleden. Sinds Newtons natuurkundige verklaring algemeen aanvaard is, wordt kleur begrepen als het resultaat van

²⁰ Pastoureau, *Blue*, 8-9.

²¹ *Ibidem*.

onze subjectieve waarneming van licht. Toch reikt dit inzicht verder dan alleen het natuurwetenschappelijke domein: ook op cultureel, sociaal en symbolisch vlak blijkt kleur een dynamisch fenomeen te zijn.

De waarneming van de kleurrijke wereld heeft voortdurend ideeën opgeroepen in het menselijk bewustzijn. Zoals de controverse rondom ‘the dress’ opnieuw zichtbaar maakte, is kleur door de eeuwen heen nooit een louter objectief gegeven geweest. Kleur is een sociaal geconstrueerd fenomeen dat zijn betekenis ontleent aan menselijke interpretatiekaders en – afhankelijk van tijd, plaats en cultuur – voortdurend aan verandering onderhevig is.²² Er bestaat dan ook geen ‘archetype’ van een kleur: de ideeën en connotaties die aan kleuren verbonden worden, zijn voortdurend in beweging. Om die reden beargumenteert Pastoureau dat historici zich niet moeten richten op het vaststellen van universele definities, maar op het analyseren van de betekenissen die kleuren binnen specifieke historische contexten kregen.²³

Wanneer kleur wordt benaderd als een sociaal geconstrueerd fenomeen, opent dit de mogelijkheid om kleursymboliek vanuit uiteenlopende invalshoeken te onderzoeken. Een voorbeeld hiervan is culturele context: betekenis ligt niet besloten in de kleur zelf, maar ontstaat binnen een gemeenschappelijke belevingswereld. Zo wordt zwart in grote delen van Europa geassocieerd met rouw, terwijl het in China traditioneel juist verbonden is met macht en kracht, en wit daar als rouwkleur geldt.²⁴

Ook binnen religieuze tradities speelt kleur een belangrijke rol. Binnen het katholicisme wordt purper vaak geassocieerd met advent en de vastentijd, terwijl rood geassocieerd wordt met martelaarschap en het bloed van Jezus. Symbolische betekenissen kunnen bovendien ontstaan of gestuurd worden door politieke en maatschappelijke bewegingen. Een hedendaags voorbeeld is de associatie tussen de kleur groen en het klimaat. Termen als ‘groen leven’ en ‘groene energie’ roepen direct associaties met milieuvriendelijkheid op. De kleur maakt bovendien, zowel letterlijk als figuurlijk, deel uit van de naam van de bekendste wereldwijde organisatie die zich al meer dan vijftig jaar inzet voor het milieu: Greenpeace. Deze associatie tussen de kleur groen en het milieu is eveneens overgenomen in de politiek. Zo hebben GroenLinks en

²² Pastoureau, *Black: The History of a Color* (Princeton, NJ en Oxford 2008) 16.

²³ Pastoureau, *Blue*, 7.

²⁴ V. Yau, ‘Use of Colour in China’, *British Journal of Aesthetics* 34.2 (1994) 151-162: 155.

Partij voor de Dieren – twee politieke partijen die zich inzetten voor het klimaat en de biodiversiteit – deze kleur verwerkt in hun logo, en in het geval van GroenLinks zelfs in de partijnaam.

Naast de betekenis die aan een kleur wordt toegekend, kunnen ook de gevolgen van dergelijke symbolische verbanden worden geanalyseerd. Dit kan bijvoorbeeld vanuit een sociaaleconomisch perspectief. Wanneer een kleur binnen een samenleving een uitgesproken symbolische waarde verkrijgt, zoals purper dat in de Romeinse tijd onder andere rijkdom uitstraalde, kan de vraag naar deze kleur aanzienlijk toenemen. Dit heeft gevolgen voor handelaren en producenten, die hogere opbrengsten kunnen realiseren en mogelijk hun productiecapaciteit kunnen uitbreiden. In het verlengde hiervan kan kleursymboliek ook invloed hebben op het milieu. Een groeiende productie van specifieke kleurstoffen kan leiden tot een verhoogde behoefte aan grondstoffen, wat ingrijpende gevolgen kan hebben voor de directe leefomgeving, bijvoorbeeld in de vorm van vervuiling.

Naast het feit dat de symboliek van kleur contextafhankelijk is, kan ook het begrip ‘kleur’ zelf conceptueel verschillen. De manier waarop kleuren worden benoemd varieert namelijk per taal en cultuur. Er bestaan bijvoorbeeld in het Russisch specifieke woorden voor lichtblauw (*goluboj*) en donkerblauw (*sinij*).²⁵ Het tegenovergestelde gebeurt in het Vietnamees, dat (slechts) één contextafhankelijk woord voor groen én blauw kent: *xanh*. In Frankrijk zien we juist weer hoe culturele connotaties van een kleur een specifiek soort pigment kunnen uitlichten, zoals bij bordeauxrood gebeurt. Ook beige, de benaming van een zandachtige kleur, komt uit het Frans, dat oorspronkelijk gebruikt werd als een woord voor ongeverfde wol. Het Franse leenwoord *écru* – ook een soort beige – heeft een vergelijkbare oorsprong: het werd gebruikt om onbewerkte linnen aan te duiden.

De naamgeving van kleur is dus, net als de symboliek die een kleur kan vertegenwoordigen, van belang om te beseffen dat de manier waarop wij over kleur praten geografisch en contextafhankelijk is. Twintigste-eeuwse commerciële kleurenkaarten, producten van een snelgroeiende industriële cultuur, verspreidden zich door de hele samenleving en zorgden ervoor dat het categoriseren van kleur relevant werd voor een breed publiek, in plaats van uitsluitend voor een kleine groep specialisten.²⁶ Na de Eerste Wereldoorlog werd de kleurenkaart een integraal onderdeel van de groeiende

²⁵ I.R.L. Davies en G. Corbett, ‘The basic color terms of Russian’, *Linguistics* 32.1 (1994) 65-90: 67.

²⁶ A. Varichon, *Color Charts: A History* (Princeton, NJ 2024) 9-12.

productie- en consumptiecultuur die de geïndustrialiseerde landen overspoelde met de Verenigde Staten als voorloper. Kleur werd steeds nadrukkelijker ingezet als middel om de verkoopbaarheid en aantrekkingskracht van consumptiegoederen te vergroten.²⁷

Kleur: prikkeling van de zintuigen

Naast de verschillende contexten en de betekenis die kleur hierbinnen kan krijgen, zijn ook het lichaam en de persoonlijke ervaring van kleur van groot belang.²⁸ Hoewel de belevenis van kleur onder meer binnen de kunstgeschiedenis al lange tijd een belangrijke plek inneemt, is dit thema binnen de geschiedschrijving juist nog relatief onderbelicht.²⁹ De groeiende aandacht voor zintuiglijke ervaring in het historiografische debat draagt echter bij aan een kentering waarbij de belevingswereld van mensen onderzocht wordt door één, meerdere of zelfs alle vijf zintuigen te bestuderen. Hoewel we onderscheid maken tussen zicht, gehoor, reukzin, smaakzin en tastzin, werken veel van de zintuigen samen om een bepaalde ervaring te genereren. Wanneer je bijvoorbeeld iets eet, zijn naast smaak ook zicht, aanraking, geur en zelfs gehoor belangrijk voor de totaalbeleving. In het geval van kleurnaamgeving kunnen daarom naast visuele waarneming ook smaak- en geurassociaties een rol spelen. Zo verwijst zowel het Franse als het Engelse woord voor oranje, *orange*, tevens naar de sinaasappel.³⁰

Het lichaam vormt de brug tussen de wereld en de menselijke ervaring daarvan. Het bestuderen van de zintuigen is daarom van groot belang: het kan ons begrip van deze ervaringen vergroten op individueel niveau, in groepsverband en per cultuur, gebied of tijdperiode.³¹ Neem bijvoorbeeld een katholieke mis, waarbij diverse zintuigen kunnen worden geprikkeld: de

²⁷ Ibidem, 123-127.

²⁸ A. Kettler, 'Introduction. Radicalizing the Body, Haunting the Archive' in: A. Kettler en W. Tullet ed., *The Routledge History of the Sense* (Londen 2025) 1-20; A.A. Nuño, J.A. Ezquerro en G. Woolf ed., *SENSORIVM: The Senses in Roman Polytheism* (Leiden 2021) 1-2.

²⁹ M. Squire, 'Introductory reflections: making sense of ancient sight' in: Michael Squire ed., *Sight and the Ancient Senses* (Londen; New York, NY 2016) 1-35: 3.

³⁰ S. Gill, *The Proper Study of Religion. Building on Jonathan Z. Smith* (Oxford 2020) 238.

³¹ Kettler, 'Introduction. Radicalizing the Body, Haunting the Archive', 1; A.A. Nuño, J.A. Ezquerro en G. Woolf ed., *SENSORIVM*, 1-2.

geur van wierook (reukzin), het proeven van de hostie (smaakzin), de pracht en praal (zicht), het koorgezang (gehoor) en het slaan van een kruisje (tastzin). Door bij het bestuderen van het verleden de zintuigen centraal te stellen, kunnen we een completer, levendiger beeld krijgen van de menselijke ervaring in de context van het verleden.

Het belangrijkste zintuig voor het ervaren van kleur is het zicht, dat diverse uitdagingen met zich meebrengt. De perceptie van kleur kan niet alleen op individueel niveau worden beïnvloed door factoren als de hoeveelheid licht en bijvoorbeeld slechtziend-, kleur- of volledige blindheid, maar ook op collectief niveau speelt de context hier een rol.³² Bovendien kan er nog een onderscheid worden gemaakt tussen objectieve en subjectieve beleving van kleur. Wanneer we denken aan de Nederlandse vlag zal iedereen zeggen dat deze bestaat uit de kleuren rood, wit en blauw. Wat we bestempelen als ‘rood’, ‘wit’ en ‘blauw’ is algemeen bepaald en geaccepteerd. Tegelijkertijd bestaat er ook een subjectieve ervaring van kleur. Zo hebben we kleuren gelabeld aan de hand van taal, maar blijft het een mysterie of iedereen daadwerkelijk dezelfde kleurtinten ziet wanneer we de Nederlandse vlag zien wapperen. Een subjectieve, uiteenlopende ervaring van kleur zagen we ook bij ‘the dress’. Alhoewel mensen hier zeer diverse kleuren meenden te zien, bestaan er ook op kleinere schaal zulke verschillen. Neigt de kleur turquoise bijvoorbeeld meer naar groen of juist meer naar blauw? Hierop zullen mensen verschillend antwoorden. Dit illustreert dat naast een gedeelde ervaring van kleurbeleving er ook een individuele waarneming bestaat.

De omgeving vormt eveneens een belangrijke factor in kleurervaring, bijvoorbeeld via de invloed van de seizoenen. In de lente en de zomer, wanneer de bomen uitlopen en de bloemen bloeien, is de wereld rijk aan kleur. Dit beïnvloedt de menselijke waarneming en kan sterk verschillen van die van de grauwe en donkere wintermaanden. Kleurwaarneming is daarmee eerder dynamisch dan statisch. Bovendien kunnen vandaag de dag allerlei kleuren met gemak worden geproduceerd, wat leidt tot kleurrijke interieurs, outfits en media. We zijn gewend geraakt aan een grote hoeveelheid kleur in het dagelijks leven. Dit was echter niet altijd het geval. In middeleeuws Europa, bijvoorbeeld, werden mensen in het dagelijks leven voornamelijk omringd door de natuurlijke kleuren van het landschap, dat tevens de grondstoffen leverde voor kleding, gebruiksvoorwerpen en gebouwen. Felle en levendige

³² Squire, ‘Introductory reflections: making sense of ancient sight’, 3, 5; Gill, *The Proper Study of Religion*, 238.

kleuren, die kostbaar en arbeidsintensief waren om te produceren, bleven grotendeels voorbehouden aan de elite en aan rijk gedecoreerde kerkinterieurs: beelden van heiligen, schilderijen over het leven van Christus en gouden decoraties.³³ Het binnenlopen van zo'n kerk zal hebben geleid tot een enorme prikkeling van de zintuigen, met name het zicht. Kortom, zintuigenstudies bieden een vruchtbare en betekenisvolle lens waardoor onderzoek naar kleur in het verleden kan worden verricht

Conclusie

Dit inleidende artikel heeft betoogd dat het van belang is dat er meer aandacht komt voor kleur binnen de geschiedschrijving en in het historiografisch debat. Het onderzoeksveld kent een lange voorgeschiedenis, maar deze ontwikkeling vond voornamelijk plaats binnen de disciplines van de natuurkunde, scheikunde en kunstgeschiedenis.

Wanneer kleur in het verleden wel historisch werd benaderd, gebeurde dit doorgaans op beschrijvende wijze. Zoals Pastoureau uiteenzet, ligt de problematiek van historische kleurstudies op drie niveaus: de gebrekkige preservatie en documentatie van kleur, het ontbreken van een centrale methodologie en de fragiele epistemologische basis. Deze uitdagingen kunnen echter slechts worden aangepakt door kleur als uitgangspunt te nemen in dergelijke historische onderzoeken. Met het oog op dergelijk verdiepend en divers onderzoek zijn binnen het huidige historiografische debat verschillende ontwikkelende kaders te onderscheiden van waaruit deze nieuwe benadering van kleurstudies kan worden vormgegeven.

Het eerste kader dat in deze inleiding is gepresenteerd, betreft het symbolisme. De betekenissen die sociale groepen aan kleuren toekennen, kunnen worden geanalyseerd vanuit uiteenlopende invalshoeken, zoals culturele, religieuze en politieke perspectieven. Daarnaast biedt dit onderzoek mogelijkheden om bredere kwesties te verkennen, zoals sociale verhoudingen, economische structuren en het milieu. Daarbij blijkt niet alleen de symboliek een sociaal construct te zijn, maar ook de terminologie waarmee kleuren worden benoemd en geclassificeerd.

³³ C.P. Biggam en K. Wolf, 'Introduction: Color across Medieval Europe' in: idem ed., *A Cultural History of Color in the Medieval Age* (London; New York, NY 2021) 1-24: 1-2.

Verder kan een studie vanuit de zintuigen ook belangrijke inzichten opleveren met betrekking tot kleur. Met ons lichaam ervaren wij de wereld om ons heen, en daarmee eveneens kleur. Door de zintuigen centraal te stellen in historisch onderzoek, kunnen we dichterbij de kleurbelevens in het verleden komen, zowel op objectief en subjectief, als op individueel en collectief niveau.

Kleurstudie binnen de geschiedwetenschap, hoewel nog altijd in ontwikkeling, laat zich kenmerken als een uitermate kleurrijk onderzoeksveld dat volop mogelijkheden biedt voor toekomstig onderzoek. De diversiteit aan kaders en benaderingshoeken wijst op een veelbelovend toekomstperspectief voor de historische kleurstudies, waaraan dit nummer beoogt bij te dragen. Daarmee blijkt dat de huidige percepties binnen dit veld net zo uiteenlopend zijn als de waarnemingen van ‘the dress’.